

Politika vednosti in nevednosti

Padec socializma je nedvomno dogodek, ki je zaznamoval novejšo zgodovino Vzhodne Evrope. Zrušitev berlinskega zidu je, kot smo mnogokrat lahko slišali, "končno omogočilo narodom Vzhodne Evrope vrnitev v moderno evropsko zgodovino". Ta dogodek se običajno slavi kot končno zmago demokracije nad totalitarizmom. Seveda pa največjo senco na to zmago meče prebujanje nacionalizma, ki postaja tipičen pojav za celotno regijo. Pomembno je opaziti, da ta nacionalizem-naslednik-socializma po svojih mnogih odlikah ni zvedljiv na svoje predhodne oblike. Zdi se, da je najbolj izrazit tam, kjer se je socializem najtrdovratneje upiral svojemu padcu ali tam, kjer je padel ob oglušujočem poku vojne. Mislimo seveda na območje bivše Jugoslavije. Upoštevajoč ta eksemplarični prostor lahko sklepamo, da morda prav nacionalizem postavlja pod vprašaj padec socializma. Sij vojne vihre nam lahko razkrije, koliko nacionalizem prispeva k ohranitvi socializma, čeprav na videz deluje kot glavno gonilo njegove odprave. Sam zastopam tezo, da t.i. "postsocialistični nacionalizem" ne približuje južnoslovenskih narodov k tisti obliki, ki se danes najpogosteje opredeljuje kot "civilna družba" – temveč je prej način, kako ohraniti socializem po njegovem padcu.

Nacionalizem je torej lahko razlog za dvom, ali je sploh prišlo do propada socializma. Nacionalizem nas lahko spodbudi, da razmišljamo o socializmu bolj poglobljeno, da v njem vidimo več od tega, kar je očitno propadlo, več od določene oblike politične ureditve, gospodarskega sistema, ideologije, itd. Skratka, nacionalizem

¹ *Verjamem, da še ne vemo, kaj je ta nacionalizem in da njegovo raziskovanje še sledi. To bi pomenilo, z vso resnostjo se lotiti marksističnega revizionizma, reinterpretacije "buržoaznega nacionalizma" v socializmu, pri čemer je nacionalizem predvsem ime za ideologijo, za "eno najstarejših ideologij" (cf. na primer Leon P. Baradat, *Political Ideologies. Their origins and impact*, New Jersey: Prentice-Hall, 1997). Prav na ta revidirani nacionalizem se danes opira pretvarjanje (remake) same komunistične ideologije tako, da se lahko odreče kolektivni lastnini v ekonomiji v imenu kolektivne lastnine v kulturi (v "generalni ekonomiji"): industrijsko revolucijo in agrarno reformo zamenjuje reappropriacija kulturnega blaga.*

nas lahko napoti k uvidu, da socializem lahko preživi tudi v kapitalizmu, ali, povedano previdneje, po padcu socializma, ne glede na to, kakšno je to stanje. Sorodnost socializma in nacionalizma, ki razkriva metamorfozo neke iste družbenopolitične formacije, onemogoča, da bi se v času razcvetelega nacionalizma razmišljalo o bistvu socializma. V tem primeru je težko, če že ne nemogoče, dognati, kaj je bil socializem. Spregledati in razkriti socializem v njegovih najbolj bistvenih odlikah, bi pomenilo utreti pot za premagovanje nacionalizma. To je mogoče doseči samo z raziskovanjem v okviru družbenih znanosti. Žal pa nasledstvo socializma ostaja nepremišljeno (*unbedacht*). To nasledstvo je potlačeno v kolektivni zavesti in postaja nezavedna travmatska vsebina. Mnogi tuji znanstveniki in opazovalci so opazili, da je to značilno za vso Vzhodno Evropo: kulturno zgodovino se začena na novo od 20-tih ali 30-tih let tega stoletja, kot da socializma nikoli ni bilo.

Vendar prav ta praznina v zavesti in zgodovini kaže na to, da je nasledstvo socializma še kako živo. Najbolj živo je v negiranjih, ki se zvečine vpisujejo pod skupni imenovalec: nacionalizem. Nacionalizem si domišlja, da je socialistično preteklost mogoče enostavno izbrisati – prav zato, ker se prilaga vsem njegovim nekdanim razsežnostim obstoja. Navzočnost nedavne preteklosti je torej tisto pošastno, razpoznavno samo prek simptomov, ki se upirajo razlagi. Vsak poskus razlage tvega, da se dotakne katere od vsebin, ki so za vladajočo zavest nesprejemljive.

Vladavina nacionalizma sama na sebi je dokaz, da se še ne ve, kaj je bil socializem.¹ Sicer pa tega morda tudi nihče ne ve, saj ni mogoče trditi, da smo ga že pustili za seboj. Najprej bi morali vedeti, kaj je postsocialistični nacionalizem. Vendar se tu očitno skriva krog razumevanja: nacionalizem je mogoče razumeti samo, če začnemo pri socializmu, socializem pa, če začnemo pri nacionalizmu. Ne mislimo, da je takšen krog razumevanja ovira, temveč da naravnost pomaga pri razumevanju enega in drugega. Gibali se bomo v tem dvojnem registru, in pri tem predpostavljali, da se za obema fenomenoma skriva ista gramatika. Zdi se, da točke največjega nasprotovanja med socializmom in nacionalizmom – na katerih je utemeljeno njuno smrtno sovraštvo – prikrivajo njuno največjo bližnjost. Če pogledamo na ta način, lahko vidimo, da nacionalizem razkriva nezavedne vsebine socializma, vendar tako, da prikriva njihovo poreklo, glede na to, da jih tudi zdaj uteleša. Velja tudi obratno: nezavedne vsebine nacionalizma so tiste, katere je socializem že izpostavil kot svoje glavne vsebine. To, kar nam omogoča, da govorimo o nezavednih in zavestnih vsebinah komunizma in nacionalizma, je v bistvu subjekt, ki stoji za njimi, zgodovinsotvorni subjekt, ki ima predmoderno identiteto, kar pa je kolektivna zavest. Ta kolektivna zavest, ki se na območjih Vzhodne Evrope običajno imenuje z besedo "narod", je morda bolj dostopna kaki etnologiji ali etnopsihoanalizi, kakršno je predlagal Georges

Devereux. V obeh režimih imamo torej opraviti s predmodernimi družbenimi fenomeni, s predznanstveno racionalnostjo in morebiti tudi z mitsko zavestjo. Oba režima je mogoče predstaviti kot načina upora najdaljnosežnejšim učinkom modernizma, ki konec koncev predstavljajo večjo nevarnost kot katerikoli realni sovražnik. (Prav oba sistema proizvajata svoje sovražnike in se izpostavljata največjim tveganjem, da bi nevtralizirala te učinke.) Sodeč po strategijah spoprijema z izzivi moderne – socializem in nacionalizem sta dva glavna tipa teh strategij – je največja nevarnost disolucija substancialnega subjekta zgodovine, spreminjanje – če uporabimo klasične izraze etnometodologije – skupnosti (*Gemeinschaft*) v družbo (*Gesellschaft*).

Strategija boja proti moderni – kljub nuji in neizogibnosti njenega sprejetja – je morala poseči po njenem najmočnejšem orožju: znanosti. Zato sta socializem in nacionalizem eminentno kvazi-znanstvena režima. Njuna domnevna znanstvena politika je predvsem določena strategija politične uporabe družbenih (*Sozialwissenschaften*) in duhovnih (*Geistwissenschaften*) znanosti. Premislek o padcu “znanstvenega socializma” dejansko zahteva, da z njim začnemo pri znanosti, družbenih in duhovnih znanostih. Kadar se govori o “notranjem sesutju socializma” kot načinu njegovega propada, se zvečine ne opaža, kako se s tem poudarja pomen in vlogo teh znanosti. Kako bi bil lahko socializem – domnevno zadnja ideologija in prvi znanstveno politični sistem – imanentno presežen drugače, kot z znanostjo, s svojo lastno znanostjo? Nacionalizem razkriva kvazi-znanstvenost t.i. “humanističnih znanosti”, na katerih se utemeljuje socializem. Pravzaprav je pomembno opaziti, da je to v nekem trenutku storila sama kvazi-znanstvenost. Nacionalistična inteligenca je spreobrnjena “humanistična inteligenca”. To so “nacionalno osveščeni” profesorji marksizma, se pravi filozofije, sociologije, politologije, književnosti, zgodovine, pedagogike itd. Njihov nacionalizem ima globok epistemološki smisel: tisto, s čimer so se ukvarjali, ni bila znanost v pravem pomenu besede. Nihče drug ne bi mogel bolje denuncirati znanstvenosti znanstvenega socializma, kot prav oni sami.

Vendar pa se nacionalizem ni vzpostavil kot epistemološka revolucija. Prav nasprotno, le-ta privzema in skrbno neguje kvazi-znanstveno paradigmo socializma. Nacionalizem sam se po svoji strani utemeljuje kot kvazi-znanost. Zato ne izpostavlja resnice, vsaj ne prave resnice, o znanstvenosti znanstvenega socializma. Ob padcu komunističnega režima nihče ni bil presenečen, da je skupaj z njim padla tudi celotna veličastna tvorba marksizma-leninizma, grajena tako dolgo časa in ob tolikih mukah. Vsi so že vedeli – zlasti protagonisti (socialističnega) režima in njegove največje žrtve – da je bila humanistična znanost zgolj akademska forma ali določna diskurzivna formacija prav te politike, ki se je nenadoma zrušila. Najbolj so se tega zavedali tisti, ki so za ukvarjanje

s to znanostjo prejemali državno plačo. Znameniti primat prakse nad teorijo, ki je v bistvu vseboval strogi nalog instrumentaliziranih družbenih in duhovnih znanosti za dnevno-politične smotre, jih je gnal v neposredni politični angažma, kot najvišjo obliko njihovega profesionalnega delovanja. Po zaslugi znanstvene politike režima so bili glavni stebri režima prav univerzitetni profesorji, zlasti tisti z oddelka za humanistiko. Tako v socializmu kot v nacionalizmu pripadajo "prof. dr. Politiku" glavne družbene funkcije.

Nacionalisti pravzaprav izpostavljajo pogledu POLITIČNO znanstvene politike socializma in mu s tem zadajajo smrtni udarec. Govorimo o odkritju samih akterjev, s kakšno politiko so se ukvarjali. Pokazalo se je, da jih je sama znanstvena forma politike premotila, da bi jo videli v pravi luči. Vsekakor so zadnji, ki so gojili iluzije o čistosti te forme. Popolnoma so se zavedali, da je znanost politično sredstvo, zelo učinkovito orožje v razrednem boju. Humanistične discipline na filozofski fakulteti so zgolj akademske forme politike, njihov glavni namen je služiti indoktrinaciji mladine in legitimiranju politike v kontekstu modernih institucionalnih procedur. Ni bilo dvoma, da mora biti politika v dobi moderne epistemološko redefinirana: kot svojevrstna socialna tehnologija.

Če je bila idealna forma politike spregledana od samega začetka, je bilo potrebno veliko časa, da se spregleda politiko samo. Prva je bila prozorna v svoji politični, ne pa tudi v svoji formalni funkciji. Veljalo je, da je znanost o človeku moderna forma nadnacionalne politike, politike človeka na sploh, družbe na sploh, delavskega razreda kot univerzalnega subjekta zgodovine. Izkazalo pa se je, da se za univerzalno formo znanosti skriva povsem realna nacionalna politika nekega konkretnega subjekta zgodovine. Odkritje kuka-vičjega jajca humanizma, namreč tuje politike, ki nas je neopazno potegnila v svoje strategije in taktike, bo imelo smisel epistemološke apropiacije, ki definira tudi sam nacionalizem kot moderni pojav: družbene in duhovne znanosti ne morejo biti od kogarkoli, temveč samo ali v prvi vrsti NAŠE. To so najučinkovitejša sredstva "naše politike". S tem naj bi bila opravljena končna adaptacija znanstvene forme k njeni konkretni vsebini, ki je vedno politična, ali z drugimi besedami, politične vsebine, ki je vedno konkretna.

Znanstvena forma je torej osnovna forma tako socializma kot nacionalizma – glede na to, da je to moderna forma politike. Pokazalo se je, da je socializem bil nacionalizem v lažni obliki, ali z drugimi besedami, da je bil nacionalizem resnična forma socializma. Lažna znanstvena forma je v bistvu idealna forma ali – glede na to, da je formalizem znanosti vendar nezvedljiv – preveč idealna forma, zato, ker je politika vedno konkretna. Nacionalizem je torej utemeljen na spoznanju, da je politika vedno nacionalna politika nekoga, in da so družbene in duhovne znanosti idealne forme te politike, njene diskurzivne tehnologije. Torej je znanost o človeku, če nima lažne univerzalne forme, lahko samo znanost o našem

človeku, naša nacionalna znanost. Tako se politično subverzivne abstraktne znanosti spreminjajo v nacionalne duhovne discipline – veliko bližje tradicionalnim epskim kakor modernim znanstvenim formam – v katerih se definira, projicira in delno ustvarja konkretna politika skupnosti. “Abstraktni človek humanizma” dobi zdaj naposled svoje LASTNO IME in – rasistično stilizirane – nezvedljive antropološke specifičnosti. Antropologija je reapropriirana prek politike lastnega imena, prek diskurzivne politike, ki naddoloča vse druge politike skupnosti.

Tu lahko vidimo, da nacionalizem samo utrjuje socializem v paradigmatiskem smislu, ker prevzema in udejanja isto epistemološko politiko, po kateri je znanost znanost samo za tiste, ki že vnaprej sprejemajo v njej vsebovano politiko. Zato ni nenavadno, da odkrivamo isti *pathos* končne osvoboditve kot nekoč v socializmu: znanosti o človeku so bile abstraktni idealizem, ki je skrival surovo resničnost gospostva. Nacionalizem je kritika komunističnega idealizma, ki prevzema njegovo najdragocenejšo dediščino, predvsem njegovo logiko in temeljne vrednote; kritiko nemške ideologije je zdaj zamenjala kritika jugoslovanske ideologije. Postsocialistični nacionalizem je realnejši od realsocializma, če je to sploh mogoče. Kot končno uresničenje realnega socializma je nacionalizem poslednji stadij socializma.

Prevzeti nalogo kritičnega mišljenja – ki ima komajda kako tradicijo na področjih Balkana – bi danes pomenilo predvsem opraviti kritiko EPISTEMOLOŠKE POLITIKE, ki osnuje oba totalitarna režima. Tako socializem kot nacionalizem, če ju je sploh mogoče ločiti, z vsemi sredstvi dejansko skrivata in branita kvazi-znanstvenost družbenih in duhovnih znanosti. Razkriti to slepo mesto teh sistemov bi pomenilo razkriti, da je univerza politična institucija *par excellence*. Tako včeraj kot danes je vsak pomembnejši politični dokument svojevrstna znanstvena razprava ali njen del, vedno je overovljen z univerzitetnim pečatom. Zato bi depolitizacija univerze – ki je po socialistični revoluciji postala simbol državnosti in politične modernosti, posebno njegovega nacional-humanističnega krila –, morala biti prva politična naloga demokracije. Ta cilj bi s klasičnim besednjakom najlažje opredelili kot pridobivanje AVTONOMIJE UNIVERZE in osvobajanje družbenih in duhovnih ved od njihove kvazi-znanstvenosti, tj. izrazitih ideoloških vsebin.²

Kritika vladajoče (epistemološke) politike nedvomno predpostavlja raziskovanje genealogije družbenih in duhovnih znanosti. Ta genealogija v bistvu ni nič drugega kot genealogija neke pomembne državne ustanove: univerze, glede na to, da so vse te znanosti, zahvaljujoč specifičnemu zgodovinskemu razvoju, zvedljive na njeno produkcijo. Na tem mestu lahko samo markiramo nekaj osnovnih dejstev in glavne etape, najkrajši načrt “arheologije vednosti” (M. Foucault).

² *Dekonstrukcija univerze kot temeljne politične institucije bi se lahko začela z obelodanjenjem nekega škandala: kako je bilo mogoče, da je čez noč, s padcem Ceausescuja, padla celotna znanstvena konstrukcija, ki se je več kot pol stoletja gradila ravno na univerzi in njenih institucijah, ob ogromni produkciji knjig, študij, člankov, recenzij, magistrskih in doktorskih tez, učiteljskih poklicev, akademskih nazivov itd? Seveda, to vprašanje odpira tudi mnoga druga.*

³ Michel Foucault, *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*, Peregrine Books, 1977, str. 23.

1) Pomembno je opaziti, da zgodovina znanosti o človeku na južnoslovanskem področju sovпада z zgodovino marksizma-leninizma (kratka predzgodovina "buržoazne univerze" je zaradi zgodovinske nedejavnosti v glavnem zanemarljiva). V Bosni in Hercegovini, na primer, je univerza stara približno toliko kot socializem. Še več, sama zgodovina moderne je v večjem delu tega področja komaj kaj daljša od zgodovine prisvajanja marksizma-leninizma. Ne preseneča, da se danes v očeh mnogih izkušnja moderne enači z izkušnjo socializma.

Če sledimo Foucaultovemu napotku, da je treba poreklo znanosti o človeku iskati v novih, "humanejših" tehnikah kaznovanja in discipliniranja³ – ker je tu, v tej točki križanja moči in vednosti, moderna metamorfoza moči najizrazitejša in najočitnejša – pridemo do zanimivega odkritja. Namreč, izkaže se, da je dejanski predhodnik socialistične univerze, v modernem pomenu besede, bila jetnišnica ali, če smo bolj določni, moderni zapor za najnevarnejše "politične zapornike". Znamenita Lepoglava je v tem pogledu vsekakor eksemplarična. Prav to in nekaj njej podobnih institucij bodo komunisti poimenovali "prve ljudske univerze". Tu bodo tisti, ki bodo kasneje izvedli revolucijo – in katerih glavna odlika bo uvajanje "znanstvenega socializma" in vzpostavljanje znanstveno-političnih institucij – obiskovali svoje univerzitetne tečaje družbenih znanosti in končali svojo najvišjo šolo marksizma-leninizma.

Torej je prva moderna univerza bila kriptouniverza, študij družbenih znanosti pa je bil študij kriptografije. Zaradi tega se v zvezi s tvorci "našega" znanstvenega pogleda na svet – za narodne voditelje, ki so imeli visoko izobrazbo, predvsem po zaslugi prestajanja dolgoletnih kazni s strogim zaporom – nikoli ni moglo vedeti, koliko in kaj so v resnici študirali. To bi pomenilo, da jih silimo k spominjanju na najtežje dni v njihovem življenju ali pa k priznanju tistega, kar niso hoteli priznati niti v najhujših mukah. Od tod v veliki meri izvira globok prezir do "teorije", ki so ga gojili sami "teoretiki", in je odlikoval cel vek socializma, ker je bila teorija razumljena kot praksa, kateri je odvzeto njeno bistvo; svoboda delovanja. V reinterpretaciji kaznjencev iz Lepoglave je marksistični primat prakse nad teorijo pridobil smisel izbire prednosti svobode pred zaprtjem v ječo, javnega političnega delovanja pred prepovedanim ali ilegalnim ipd. Od takrat študiranje prikriva prisilo k študiranju in to tisto najtršo: prisilo jetniškega dela; in prav ta bi morala odplačati prezir do teorije. Teorija ni nikoli čista teorija, kot si to v očeh komunistov želi buržoazna univerza, temveč je predvsem praksa v nesvobodi, v diktaturi, v zaporu (če se poigramo z etimologijo, bi lahko rekli: praksa gledanja skozi rešetke). Dejanski predhodnik predrevolucionarne javne univerze je jetnišnica kot revolucionarna tajna univerza. Revolucija ne bo nič drugega kot – če povemo z besednjakom dekonstrukcije – strategija suplementiranja teh dveh institucij, pri čemer bo nasilni

primat teorije nadomestila njena praktično-emancipatorska funkcija. V epistemološki metamorfozi in simbiozi teh dveh institucij kaznilnica odkriva praktični smisel univerze, univerza pa svojo pravo družbeno vlogo legitimiranja jetnišnice ali neutemeljene prisile v času vladavine vednosti: prava kapaciteta osvobajanja se je skrivala v jetnišnici, prisile pa na univerzi. Socialistična univerza – predvsem njeno krilo družbenih znanosti, prek katerega je reaproprirana kot socialistična – pridobi smisel institucionalne reinterpretacije institucij, ki ji predhodijo in katere bolj kot vse drugo pripadajo prejšnjemu režimu. Pravzaprav bi morala ljudska univerza predstavljati zadnjo metamorfozo toposa teorije in teoretskega – ki ga uteleša v družbeni imaginaciji – ki odkriva njeno praktično bistvo in revolucionarno resnico, da ne obstaja nikakršen *topos uranios*. Eksemplaričnost Lepoglave je presenetljiva, saj v njej odkrijemo vse institucionalne metamorfoze, ki – v skladu z razlago M. Foucaulta – zaznamujejo magistralno smer prehoda v moderno: preden je postala “rdeča klavnicna ljudskih duš” (A. Cesarec), je bila najprej samostan in zatem prvo hrvaško vseučilišče.⁴

Osnovna izkušnja jetnika-študenta – političnih aktivistov, ki kljub zaporskim oblastem od znotraj modernizirajo zapor, tako da se sami posvečajo svoji prevzgoji – je, da je vsaka avtonomija univerze lažna, in da skriva resnico o jetnišnici. Resnica jetnišnice pa je njen moderni *telos*: da je to institucija prevzgoje, se pravi šola za odrasle, v kateri se proizvaja “moderno dušo”, ki je, kot je pokazal Foucault, nezvedljiva na svojo teološko predhodnico.⁵ Zato ne bi smeli spregledati psihosocialne proizvodnje prauniverze: po dolgoletnem bivanju in prikitem študiju iz njenih celic prihajajo prvi moderni individui, se pravi subjekti, ki so bili sposobni ponotranjiti “samico”. V tem je morda skivnost fascinantnega učinka ljudskih voditeljev na množice, hipnotičnega delovanja njihovih besed in dejanj na predmoderne kolektive, ki bodo ob odtekanju substancialnih, folklornih tradicij nasledli kot okorna telesa, pripravljena vsrkati “moderno dušo”, ki jim bo v povračilo podarila individualne forme. Uvajanje nove, industrijske tehnologije, znamenita “industrializacija plus elektrifikacija” – kar vse je bil način, na katerega se je socialistična ideologija želela predstaviti kot pohod modernizma samega na zgodovinsko prizorišče – je predpostavljala uvajanje nove tehnologije moči (*qua* tehnologije vednosti), katere prvi proizvodi in pratehnologi so bili politični zaporniki, ki so s svojim subverzivnim delom na lastni prevzgoji – ki bi sicer morala biti imanentni in legitimni cilj prestajanja kazni – prvokrat institucionalizirali novo tehnologijo.

Po zaslugi strategije vsakdanjega dopolnjevanja golega fizičnega dela z intelektualnim delom najvišje vrste – tako, da so tega prvega prikrito naredili za skrajno produktivnega, s samozavestjo “najboljših delavcev”, katerim je režim omogočil, da uživajo v delu in plodovih dela, da bi pridobili čas za to drugo – so modernizirali zapor mimo volje njegovih upraviteljev in čuvajev.⁶ Lahko bi dokazali, da je bila

⁴ Vladimir Dedijer, Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita, Zagreb: Mladost, Rijeka: Liburnija, Zagreb: Spaktar, 1980, str. 177.

⁵ M. Foucault, *Ibid.*, str. 29.

⁶ Cf. V. Dedijer, *Ibid.*, str. 547.

Lepoglava prva moderna institucija – v emfatičnem pomenu besede – na tem področju, le da takrat, pa tudi še dolgo potem, o tem nihče ni mogel nič vedeti.

2) Socializem je mogoče interpretirati kot revolucionarni akt zasnovanja vseh družbenih institucij kot institucij vednosti. Univerza je s tem aktom pridobila vrednost reprezentativne institucije novega režima. V imaginaciji revolucionarjev je obrat od enega v drugi režim, med drugim, doživljen tudi kot metamorfoza jetnišnice v univerzo, kot prehod od vladavine sile k vladavini vednosti. Vednost, resnična vednost, vodi k osvobajanju celotne družbe, vendar to slednje po svoji strani predpostavlja osvoboditev same vednosti. Razsvetljsko povezovanje vednosti in svobode, na katerem temelji nauk “znanstvenega socializma”, ima globok tehnološki smisel, ker je tehnologija tisto, kar osvobaja vednost iz sfere teoretskega. V času, ko je teorija postala znanost, praksa pa tehnika (tehnološka proizvodnja), je nevzdržno vsako, vselej nasilno, ločevanje na sfero gole prakse in čiste teorije. V skladu z miselnostjo novih ideologov-tehnologov je dualistična interpretacija stvarnosti v samem jedru nesvobode starega režima t.i. prve Jugoslavije, v katerem so vse tovarne podobne jetnišnicam in vse politične institucije akademskim. Obsodba tega režima je napisana na podlagi dejstva, da ni mogel na zadovoljujoč način osvojiti nove tehnologije, to pa predvsem pomeni, da ni mogel vsrkati vseh njenih učinkov totalizirajočega posredovanja (teoretskega in praktičnega).

Vse institucije socializma so institucije vednosti samo toliko, kolikor so vse, brez izjem, tehnološke – kolikor so TOVARNE. Prav socialistična univerza – ki zaseda podedovani *topos* čiste in najvišje vednosti – mora najbolj jamčiti za to tehnološko reinterpretacijo vseh institucij. Nikjer ni bilo pomembneje pokazati praktični značaj vednosti, njeno bistveno naravnost na materialno proizvodnjo, kot na tem vzvišenem mestu. Svoj moderni pomen in družbeno vlogo dobi univerza izključno prek tehnologije: s tem, da postane visoka šola za izobraževanje v visoki tehnologiji. Višina te šole je določena prek tehnologije, s tem pa tudi njen *raison d'être*.

Iz tega ne sledi, da je socialistična univerza mreža naravoslovnih in tehničnih fakultet ali da je zgrajena samo na temeljih pozitivnih znanosti. Moderne tehnologije se ne da zvesti na materialno proizvodnjo v ožjem smislu. Prav na primeru Lepoglave lahko uvidimo antropološki smisel uvajanja moderne tehnologije ali, točneje, njenih epistemoloških učinkov. Zato so bili tisti, ki so to institucijo prisilnega fizičnega dela obiskovali kot visoko šolo in pri tem izkusili prvobitno genezo antropologije in tehnologije, globoko prepričani, da reappropriacija industrijske tehnologije predpostavlja družbeno revolucijo kot tehnološko realizacijo znanosti marksizma-leninizma. Družbene znanosti postanejo ZNANOST in vstopijo v univerzo po svoji praktično-tehnološki verifikaciji v revoluciji, kot

experimentum crucis njihove znanstvenosti. Celotna zgodovina socializma bo predstavljala poskus razvoja svojevrstne antropotehnologije, praktično pa se bo lahko zvedla na psihosocialne učinke industrijske revolucije, ki jih je le-ta imela na predmoderno družbo.

Konec komunistične ideologije bi lahko opisali kot konec poskusa antropološke interpretacije ali reappropriacije tehnologije, ki ima globok politični smisel, kot konec verovanja, da moderna tehnologija za svoje uspešno funkcioniranje zahteva znanstveni diskurz o človeku in tehnološko realizirani humanizem. Smrtna ura prve "znanstvene ideologije", v bistvu ideologije družbenih znanosti, je odzvonila takrat, ko se je začelo ugotavljati, da je prav ta ideologija – realizirana v docela dognani kardeljanski tehnologiji gradnje družbenega telesa, katere fantastičnim razsežnostim, ki so opisane na primer v "Smereh razvoja socialističnega samoupravljanja", se danes ne moremo dovolj načuditi – postala ovira razvoju moderne tehnologije. Morda se je to zgodilo prav takrat, kot je ta slednja preseгла okvire industrijske tehnologije.

3) Nacionalizem ohranja socializem pri življenju tudi po njegovem propadu, ta padec pretvarja v skrivoma pričakovano prizemljitev ali končno realizacijo, prav kot hiperantropologija ali ultraantropološka interpretacija tehnologije ali sveta, v katerem vlada moderna tehnologija. Nacionalizem se prikazuje kot način reševanja humanizma po odkritju njegove lažne univerzalnosti. Ta odklon lahko opišemo kot premikanje meje med ljudmi in neljudmi. Za prvotno vpisovanje te meje – ki se vsekakor udejanja skozi metode kaznovanja in discipliniranja – pripada posebno mesto Golemu otoku, sicer drugo, a nič manj izborna mesto od tistega, ki ga je predhodno zasedala Lepoglava. Ta kazenska kolonija za "staliniste", narejena po zgledu na zadnje pridobitve Stalinove kaznovalne politike, skriva v svoji zamisli osnovni načrt funkcioniranja celotnega komunističnega režima.⁷ Prvi člen njenega statuta, ki seveda ni mogel biti napisan, se glasi: "Med ljudmi ne more biti nasprotnikov socializma". Zelo nevarno je bilo biti proglašen za "najnevarnejšega političnega nasprotnika" v času, ko je bila zgodovinska alternativa: "Socializem ali barbarstvo!" Neprijatelji režima so postali ne-ljudje u emfatičnem pomenu besede. Na lastni koži so občutili, kaj pomeni, ko svet postane "resnično ljudski svet" ali, kar bi moralo biti isto, "svet, vednosti". V času končne osvoboditve, ko so vse institucije postale vzgojno-emancipatorske in ko je univerza postala institucija vseh institucij, njihovo kaznovanje ni moglo biti institucionalizirano. Goli otok ni institucija oziroma je institucija ničte stopnje, ki označuje njihov izpad iz sveta ljudi in hkrati iz vednosti. Goli otok je samo "naravni kraj", kraj za katerega se ne ve in se ne more vedeti, ker na njem niso nastanjeni ljudje, temveč zveri, ljudje-zveri. Goli otok je edina u-topija socializma, ne-kraj kampanelovskega rajskega otoka ali izgubljenega zoološkega vrta, kjer vladavina čiste sile, osvobojene

⁷ M. Foucault, "The Confession of the Flesh", v: Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977, ur. Colin Gordon, Brighton: The Harvester Press, 1977, str. 224 in dalje.

⁸ M. Foucault opozarja, da je treba vprašanje Gulaga "postaviti za vsako socialistično državo posebej, saj se po letu 1917 nobena izmed njih ni uspela obdržati brez bolj ali manj razvitega sistema Gulag". To med drugim ali predvsem pomeni "s stališča resničnosti Gulaga preučiti vse teoretske tekste" (od Marxa in Lenina naprej). (Cf. "Power and Strategies", v: *Power/Knowledge*, str. 135 in 137.

⁹ Mihailo Marković, "The Praxis Group", v: *From Stalinism to Pluralism. A Documentary History of Eastern Europe Since 1945*, ur. Gale Stokes, New York: Oxford University Press, 1966, str. 118.

modernističnega posredovanja z vednostjo, povzroča najbolj grozne, nečloveške muke. To je dokaz, kronski dokaz še nerazvite tehnologije moči, ki še ni uspela doseči totalizirajočega posredovanja.⁸

4) Treba je pokazati še na pomen študentskih nemirov leta 68, izhajajoč iz ocene, da so ti dogodki "odprli največjo politično krizo v povojni jugoslovanski družbi".⁹ Vzemimo jih kot zadnjo veliko stopnico v genezi nacionaliziranega, se pravi etnično reapro-priiranega socializma, ob predpostavki, da so pokazali na najšibkejšo točko socialističnega sistema, na mesto njegovega preboja ali še večje utrditve. Množične študentske demonstracije in zasedba zgradb univerze v Beogradu, Zagrebu in Sarajevu so naznanili univerzo kot politično institucijo *par excellence*. Zasedba visokih šol je bila dejanje simbolnega prevzema oblasti, ki je razkril skrivnost, da je samo tu mogoče komunistom resnično prevzeti oblast. Kasneje bodo prav nacionalisti pokazali, kako je to simbolno tudi mogoče izvesti: v sferi diskurzivne proizvodnje (katere temeljna tovarna je akademska institucija), ki ima, skladno z osnovnim projektom socializma, neposredne praktično/politične konsekvence.

Najpomembnejša politična institucija socializma predstavlja slepo pego celotnega sistema zato, ker se predpostavlja kot znanstvena in ne kot politična institucija; in zato, ker kot znanstvena izrecno ne legitimira vladajoče politike. Študenti nepričakovano odkrijejo javnosti njen politični značaj, pri čemer filozofska fakulteta zasede osrednje mesto, torej mesto centralnega komiteja. Filozofska fakulteta se je pokazala za najbolj krhko mesto v spajanju dveh tehnologij (industrijske in družbene) prek dveh znanosti (naravoslovne in družboslovne). Univerza je v vsaki republiki socialistične Jugoslavije postavljena kot akademska institucija antropotehnologije, ki hkrati jamči tako industrializacijo kot demokratizacijo. Študentski upor je grozil z razkritjem vpadljive asimetrije: resnice o kvaziznanstvenosti in kvazitehnologiji antropološkega krila univerze (resnico o družbenih disciplinah in inženiringu vladanja z ljudmi). Vendar je bilo za kaj takega še prezgodaj. Dejansko je oznanil, da proces demokratizacije zaostaja za razvojem industrije, na to pa je opozoril kot na zaostajanje družbene tehnologije ali antropotehnologije v ožjem pomenu, za družbeno znanostjo. Prav s tem je slednja utrjena kot znanost: marksizem-leninizem, tistim, ki so poznavalci, nudi možnost uvida in preseganja pomanjkljivosti, to je nerazvitosti titoistično-kardeljanske tehnologije (politične prakse).

Politično gibanje na univerzi, pojav univerzitetne politične prakse kot političnega delavskega razreda (to je celotne družbe), povzdiguje to institucijo (točneje filozofsko fakulteto) v institucijo družbenih znanosti, in ne le šolo. Torej gre za odkritje, da je znanost vedno nad tehnologijo, da ukvarjanje z njo ni zvedljivo na učenje uporabne tehnologije. Študenti so nastopili kot mladi znanstveniki, ki

odkrivajo kritični potencial znanosti, in opažajo razliko med tem, kar se/jih učijo, in (tehnološko) stvarnostjo. Študentski prevzem oblasti na filozofski fakulteti je samo utrdil osnovni koncept znanstvenega socializma o znanstvenem upravljanju s tehnologijo, s tem, da je spomnil na osnovne ideale. Kar zadeva oblast, je mogla ta samo podpreti praktično funkcijo univerze, ki si jo je sama postavila, predstavljajoč se kot svojevrstni tehnološki inštitut. Praktična redefinicija filozofske fakultete je politična fakulteta.

Tako kot so se včeraj v Lepoglavi politični zaporniki pojavili kot študenti-učenjaki, se danes študenti-učenjaki pojavljajo kot politiki-zaporniki. Študenti odkrivajo politične implikacije vednosti (o človeku in tehniki), ki so jih pridobili na univerzi, vse te pa izhajajo iz dejstva, ki so se ga naenkrat ozavedeli: da ni vsa vednost realizirana, da tehnika zamuja za znanostjo. Njihova bojevitost politična zavest je spodbujena z uvidom, da univerza ne more biti šola, niti tista najvišja, ker bi to predpostavljalo, da je teorija končno v spravi s prakso. Glede na to, da je to samo lažna, ideološka predstava, spoznajo, da so pravzaprav ujetniki univerze: in to enako kot dijaki v šoli. Ko se zavedo političnih implikacij očitno velike praktične kapacitete še-ne-realizirane teorije, se študenti sami konstituirajo kot politični subjekt. V političnem sistemu delavske emancipacije jim tega nihče ni mogel preprečiti. Študenti se upirajo, da bi pokazali predvsem delavcem samim, vsaj dokler oni tega ne vedo, da niso edini politični subjekt. Zavezništvo študentov in delavcev je potrebno, da bi se pokazalo na to, da politični cilj socializma še ni uresničen, in da je treba k temu cilju pristopiti hitreje in odločneje: vedeži morajo delovati praktično, da bi delavci lahko vedeli (vedeli najprej to, za kaj so prikrajšani).

Medtem ko je pred revolucijo subjekt vstaje "delavci, ki vedo", po revoluciji pa "študenti, ki delujejo praktično" – gre v obeh primerih za upor proti izgnanstvu/ujetništvu in za isto politično zahtevo: uresničiti vednost, ki jo je mogoče uresničiti, vendar oblast zanjo trdi, da je že realizirana. Politični subjekt tako v novejši zgodovini izenačuje svoj položaj s položajem določene potlačene vednosti: tako, da se predstavlja kot subjekt znanosti, še-ne-realizirane znanosti. Pripadniki gibanja 68 denuncirajo, da se v domnevnem realizmu "realnega socializma" skriva ključni represivni mehanizem ali najpomembnejši ideologem. Ni res, da je v glavnem realizirano vse, kar bi se realizirati dalo, temveč je to privid, ki ga širi birokracija, vladajoči razred, ki prav s tem razkriva svoj resnični značaj: da je tehnokracija.

Znova ugotavljamo, da se "načela realnosti" ne more fiksirati v modernizmu; ne da se ga več zlahka prevesti v "načelo vladanja", saj v osnovi stvarnosti deluje dinamika realizacije, ki ni nič drugega kot dinamika realizacije vednosti. Načelo realnosti je zato načelo tehnologije, ki samo zahteva svoje preseganje. V moderni tehnologiji (moči) se vednost neposredno vpisuje v polje političnega kot polje osvoboditve, samoosvoboditve. Konstitucionalna nestabilnost polja

¹⁰ Pomembno "priznanje" o strategiji hiperpolitizacije humanističnega krila univerze, ki se je izvajala od leta 1968 dalje, je v svojem svečanem govoru ob štiridesetletnici Sarajevske univerze izrazil zadnji rektor socializma Nenad Kecmanović, tudi sam vzorni prof. dr. Politik. (Cf. "Prelomna bolja godina", Odjek št. 3, Sarajevo 1990, str. 4.)

vednosti se je leta 68 pokazala s konstitucionalno nestabilnostjo celotnega političnega sistema. Komunistična tehnokracija je ugotovila, da mora razvijati ne le svojo tehnologijo, temveč tudi svojo znanost, tako družbeno tehnologijo kot tudi družbeno znanost. Ob tem pa se pred tveganjem globokih pretresov nikoli več ne more povsem zavarovati: zaradi neizogibnega zamujanja prakse za teorijo, ker je v znanosti vedno vsebovan osnovni tehnološki projekt (ki ga je šele treba uresničiti).

Vse politične zahteve študentov imajo torej za svojo osnovno predpostavko: primat teorije pred prakso – čeprav neznaten. Vendar pa je ta primat sam – ki je nevaren, saj omogoča instanco zdvoimljenja v obstoječo prakso, obnavlja predrevolucijski koncept buržoaznega kritizma, označuje neopazno metamorfozo univerze nazaj v svet idej – oznanjen prek politične prakse – in s tem ukinjen. Filozofsko fakulteto je bilo treba reapropriirati v sistem takrat, ko se je pojavila kot politična fakulteta – in takrat je bilo to tudi mogoče narediti. Na osnovi politične aktivnosti, ki se je tu razvila, se je domnevni zapor pokazal kot kraj največje svobode: ker se je zgodil na univerzi, je upor samo utrdil sistem.

V tem obdobju se dejansko začnejo odpirati fakultete političnih znanosti v vseh glavnih republiških univerzah. Režim pokaže interes za lastno tehnologijo: kar pa se v glavnem strne v intenziviranje kvaziznanstvenosti.¹⁰ Razlika med znanostjo in tehnologijo se je izkazala za plodno, tako da so politiki morali stopiti na mesto, ki so ga s svojim političnim delovanjem označili študenti: politiki to naredijo na najbolj učinkovit način – kot njihovi profesorji. Depolitizacija študentov – ki odtlej nikoli ne bo popolna – se izvaja kot intenzivnejša politizacija profesorjev. Radikalne politične zahteve, ki so se postavile na univerzi, so pokazale, da je univerza že pridobila preveč avtonomije, saj se prav zahteve po določeni politični praksi lahko razloži kot zahteve po ukinitvi avtonomije ali distance znanost–tehnologija, se pravi, kot namen vstopiti v politični sistem skozi glavna vrata: kot politična institucija, ki se jo ne sme več zaobiti.

Vendar pa sta politična fakulteta in repolitizirana filozofska fakulteta lahko le začasno varovala pred zamujanjem tehnologije za znanostjo. Dolgoročno je bil ta poseg države v polje politike obsojen na neuspeh, ker v samem epistemološkem polju ni bilo več mogoče zajamčiti primata prakse. Študentski vstaji predhodi rojstvo praksis filozofije v začetku 60-tih – precej burna gibanja in spremembe v okvirih vednosti o človeku, ki pričajo o tem, da je v dobi moderne tehnologije politično izvedeno iz epistemološkega, oziroma se politično vmešča najprej v slednjega. Z imenom praksis filozofije se označuje dejanje vstopa na pooblaščenno mesto teoretskega, v samo znanost marksizma-leninizma, določenega korpusa vednosti, kar bo privedlo do metamorfoze same znanosti. Nekoč prav z znanostjo pokopana filozofija znova oživlja – na način, ki ga ni mogoče postaviti pod vprašaj – kot antropologija ali transfilozofija.¹¹ Kajti premik od

tehnologije k antropologiji – tehnološko podvrženje znanosti je obrazloženo kot znanstveno podvrženje filozofije: družbena znanost je tehnološko podjarmljena filozofija – je v okviru logike danega sistema, vedno napredek k še razvitejši, humanejši tehnologiji.

Praksis filozofija predstavlja najbolj izrazit simptom epistemološkega pretresa, po katerem si socialistična ureditev nikoli več ne bo mogla povsem opomoči. Odtlej se vladajoča znanost začinja pojavljati kot zgolj znanost ali kvazi-znanost, predvsem po zaslugi svojega ambivalentnega odnosa do znova oživiljene filozofije. Ambivalentnost, ki spreminja epistemološko polje v polje napetosti, izvira iz logike presejanja, ki pa kljub številnim poskusom ostaja nedefinirana.

Filozofija bo s svojim transcendiranjem družbene znanosti slednji velikodušno zapustila status, ne pa tudi legitimnost znanosti, posebno na začetku, vendar si bo hkrati vzela pravico, da jo opazuje zviška (kot čisto znanost), in tudi s prezirom (kot kvazi-znanost). Vendar te pravice ne more pridobiti iz samega registra epistemologije, ali ne izključno iz njega, kot višji tip vednosti, temveč kot "teoretska praksa" ali teorija nad prakso. Zdaj filozofija prevzema nase tisto, česar ne more uradna znanost: v samem epistemološkem polju zagotoviti primat prakse. In to znova počne tako, da ga ukinja v njegovi samostojnosti in spreminja v polje (politične) prakse *par excellence*. Tako je politični konflikt, potem ko je razkril svoj pravi značaj v epistemološkem, znova preveden v političnega. Praksis filozofija, na žalost, ni opravila imanentne kritike marksizma-leninizma; ko je prehitro in preveč zlahka zapustila polje znanosti, je za samo sebe rezervirala dvom v kvazi-znanstvenost. Kasneje bo nacionalizem izkoristil to že trasirano pot političnega transcendiranja "čiste znanstvenosti" – tako, da to zdaj ne bo počel preko filozofije, temveč preko teologije.

Praksis filozofija se je pokazala za največjo nevarnost in največjo rešitev že porušenega političnega sistema (v katerem se je ugotovilo zaostajanje tehnologije in nezajamčeno znanstvenost). Z razširitvijo pojma prakse do te mere, da je zaobsegel vso teorijo, je ta filozofija opravila najbolj zaželeno politično nalogo svojega časa: reappropriacijo in udomačitev teorije (v smislu t.i. "konstruktivne kritike", ki so jo bili prisiljeni iskati sami politiki). Toda glede na to, da je izvedla radikalno ločevanje filozofije od družbene znanosti (v smislu t.i. "brezkompromisne kritike vsega obstoječega"), je nad njo neprenehno lebdel dvom, ki se je vse bolj kazal za upravičenega, da je to storila samo navidezno, tako da je dala megleno, povsem nepričljivo obljubo, da bo teorijo podredila praksi. Zato si je tudi zaslužila, da ne bo nikoli niti docela izključena niti vključena – v univerzo in družbo. Njeno resnično mesto je ideološko marginalizirana filozofska fakulteta, v času, ko je družbena znanost v glavnem prešla na fakulteto političnih znanosti.

Radikalizacija antropologije – praksisovci so antropologi ali humanisti *par excellence* – je lahko le še bolj spodbudila razvoj

¹¹ Gajo Petrović, tvorec "transfilozofije", je to svojo idejo prvič predstavil konec leta 1963, "na prvem znanstvenem srečanju 'Marks in sodobnost'" (cf. "Marks kot filozof", v: Marks i savremenost, prvi naučni skup, I deo, Beograd-Arandelovac: Institut za izučavanje radničkog pokreta – Institut društvenih nauka, 1964. Napotek k temu dolgujem Ranku Milanoviću: "Poimanje revolucije u filozofiji Gaje Petrovića", neobjavljena magistrska naloga, Sarajevo 1991, str. 128).

¹² Medtem ko socializem zvaja duhovne znanosti na družbene, pa nacionalizem zvaja družbene znanosti na duhovne.

¹³ Zanimivo bi bilo opraviti analizo otoka ali "eks-centričnih pozicij" nekega sistema, ki je moral vse, brez ostanka, sprejeti vase in predelati. Namreč, mogoče je razbrati nek celoten arhipelag komunizma, ki ima velik simbolni pomen: Goli otok (otok ljudi-živali), Brioni (otok Človeka) in Korčula (otok tistih, ki preučujejo razliko med ljudmi in živalmi: antropologov).

tehnologije, antropotehnologije s tem, da je začela novo stopnjo v razvoju tehnologije moči, tisto, ki zamenjuje prvo, ne docela tehnologizirano stopnjo, v kateri so se še lahko pojavili otoki "nedotaknjene narave", in ki predhodi antropologiji "našega človeka", ki se ne artikulira več v družbenih, temveč v duhovnih znanostih,¹² natančneje, v reapropriiranih in reinterpretiranih *humaniora* (ki jih zdaj v šolah imenujejo "nacionalna skupina predmetov").

Naknadnemu pogledu iz neskončne daljave otoka, ki ne pripada ljudem¹³ in uporablja zoologijo neprijateljev socializma, se prehod iz socializma v nacionalizem lahko predstavi kot reinterpretacija antropologije, točneje, kot etnična redefinicija (zoževanje, očiščevanje, osrediščenje) humanizma, ki je posledica velikega porasta števila neprijateljev Človeka, odkritja neizmernega nečloveškega okolja. Brez vojne tega ne bi bilo moč uresničiti, saj se vojna v tem kontekstu kaže kot veliko poldne, v katerem v luči dneva iz človeških obličij izstopijo skrite zveri. Strašni pokoli zadnjih balkanskih vojn preusmerjajo pozornost na temne okvire včerajšnjega humanizma: vsak poskuša zadovoljiti potrebo, da se brani pred zvermi, ki so se skupaj z "Našim človekom" izlevile iz brezkrvnega Človeka. Zato se celo največja zverinstva slavi kot ljudske zmage.